

OBRAZOVANJE U RANOM DETINJSTVU: RAVNOPRAVNOST POČINJE U ZAJEDNICI

Funded by
the European Union

Impresum

Obrazovanje u ranom detinjstvu: Ravnopravnost počinje u zajednici ima za cilj da unapredi položaj dece i mladih na prostoru severa Kosova. Namenjen je svim relevantnim društvenim akterima, odnosno kreatorima politika, profesionalcima, praktičarima, akademskoj zajednici, organizacijama civilnog društva i građanima, a u svrhe kreiranja participativnih javnih politika.

Autor

Ljubiša Baščarević
Spoljni saradnik

Izdavač:

Domovik
Sutjeska bb Severna Mitrovica
E-mail: office@domovik.org
www.domovik.org

Objavljeno: 2021

**Funded by
the European Union**

Ova publikacija je proizvedena uz finansijsku podršku Evropske unije. Njen sadržaj je isključiva odgovornost Domovika i ne odražava nužno stavove Evropske unije.

Sadržaj

Sadržaj	4
1. Sažetak	5
2. Kontekst i ciljevi.....	5
3. Metodologija	6
4. Međunarodni standardi i praksa.....	7
5. Pravni, institucionalni i politički okvir na Kosovu	10
6. Lokalni kontekst u opštinama na severu Kosova.....	12
7. Dostupnost ranog obrazovanja po opštinama.....	13
7.1 Opština Zvečan	13
7.2 Opština Leposavić.....	15
7.3 Opština Zubin Potok	16
7.4 Centri za obrazovanje u ranom detinjstvu u zajednici, u ruralnim sredinama (podržani od strane kancelarij UNICEF-a na Kosovu).....	17
7.5 Inkluzivno predškolsko obrazovanje.....	18
8. Zaključci	18
9. Preporuka praktične politike.....	19

1. Sažetak

Ovaj predlog praktične politike potvrđuje ogromnu nejednakost i neravnopravnost u dostupnosti usluga obrazovanja u ranom detinjstvu kod dece iz gradskih i seoskih oblasti. Uprkos naporima svih relevantnih aktera, situacija je veoma nepovoljna i zahteva punu pažnju i reakciju svih aktera koji se bave razvojem i kreiranjem politika. Postoji jasna veza između loše dostupnosti programima razvoja ranog detinjstva, slabog uspeha dece u obrazovnom procesu i sveukupne socijalno-ekonomske nerazvijenosti.

Kosovo ima najnižu stopu upisa u programe obrazovanja u ranom detinjstvu u regionu zapadnog Balkana, sa samo 33,9% dece uzrasta od 3 do 6 godina kojima su dostupni programi razvoja i obrazovanja u ranom detinjstvu. Pored toga, samo 27 od 38 opština na Kosovu ima javna obdaništa, predškolske ustanove ili druge ustanove za obrazovanje u ranom detinjstvu, što značajno doprinosi nejednakostima u dostupnosti programa ranog učenja za decu iz različitih delova Kosova.

Ukupna dostupnost kvalitetnom obrazovanju u ranom detinjstvu je loša za decu iz svih zajednica, dok su posebno izložena deca iz nevećinskih zajednica i deca sa posebnim potrebama. Situacija u opštinama Zvečan, Zubin Potok i Leposavić se ne razlikuju u velikoj meri u odnosu na druge opštine slične veličine i sa sličnim brojem stanovnika na Kosovu. Zajednice koje žive u udaljenim selima nemaju pristup programima obrazovanja u ranom detinjstvu, zapostavljene su i gotovo da nemaju podršku u tom pogledu. Zbog toga deca koja žive u seoskim oblastima nemaju jednake uslove za početak obrazovanja kao deca koja žive u gradskim naseljima, što dovodi do lošeg uspeha u školi i ranog napuštanja obrazovnog procesa, ranih brakova i dečijeg rada. Kao i u mnogim drugim aspektima, situacija nesrazmerno pogađa devojčice u seoskim oblastima opština na severu, što ih čini više izloženim u poređenju sa dečacima.

Kako bi popravile ovakvu nepovoljnu situaciju, opštine moraju da mobilišu sve raspoložive resurse, pre svega da značajno povećaju investicije i budžetska izdvajanja za obrazovanje u ranom detinjstvu, a naročito za udaljena sela u planinama i u dolini reke Ibar. Potrebno je da imaju bolju promociju u udaljenim seoskim oblastima i da sprovedu sveobuhvatnu procenu potreba o obrazovanju u ranom detinjstvu, kao i da na nalaze odgovore konkretnim aktivnostima. Pored redovnih budžetskih izdvajanja, trebalo bi pokrenuti i dodatne akcije prikupljanja sredstava sa međunarodnim donatorima i organizacijama civilnog društva. Partnerstvo sa privatnim sektorom takođe može da obezbedi dodatne resurse za programe obrazovanja u ranom detinjstvu na nivou zajednice.

Takođe postoji potreba za stalnim podizanjem svesti roditelja i svih relevantnih aktera o izuzetnom značaju obrazovanja u ranom detinjstvu. Zajedničko razumevanje i konsenzus svih aktera o značaju investicija i podrške ovom sektoru je preduslov za unapređenje dostupnosti ugroženoj deci i dodatno ublažavanje nejednakosti u dostupnosti kvalitetnom obrazovanju u ranom detinjstvu između dece iz seoskih i gradskih naselja.

2. Kontekst i ciljevi

Obrazovanje u ranom detinjstvu je sve više prepoznato od strane profesionalca kao kritički važan aspekt za razvoj deteta i ostvarivanje punog potencijala svake osobe.

Vizionarski pristup ranom obrazovanju podrazumeva veća ulaganja u ove usluge, šta će doneti višestruku korist i pozitivne efekte za ukupan društveno-ekonomski razvoj, ali i smanjiti troškove za korektivne programe u budućnosti. U tom smislu, ova politika bi trebalo da pruži informacije za sve buduće programe iz oblasti razvoja u ranom detinjstvu na Kosovu, pružanjem podataka o dostupnosti, infrastrukturi i uslugama koje se nude deci predškolskog uzrasta u jednom specifičnom, pretežno ruralnom regionu Kosova.

Opšti cilj ovog procesa je da doprinese poboljšanju uslova za razvoj dece na Kosovu i smanjenju nejednakosti u pristupu tim uslugama između dece koja žive u gradskim i seoskim oblastima. Konkretno, ima za cilj da, kroz prizmu međunarodnih standarda, prikaže analizu situacije o pristupu kvalitetnom obrazovanju u ranom detinjstvu na nivou zajednice, sa fokusom na većinski ruralne opštine na severu Kosova. Zaključke i preporuke koje proističu iz ovog procesa trebalo bi dodatno da koriste relevantni akteri u planiranju politika i implementaciji programa usmerenih na unapređivanje integrisanih usluga za razvoj u ranom detinjstvu, kako na lokalnom tako i na nacionalnom nivou. Očekuje se da će koristiti kao referenca kreatorima politika i akterima koji se bave razvojem, kao i za civilno društvo i međunarodne organizacije aktivne u ovom sektoru.

Ovu aktivnost sprovodi nevladina organizacija Domovik, u okviru projekta podržanog od Kancelarije EU na Kosovu.

3. Metodologija

Metodologija je uključivala polustrukturisane intervjue, fokus grupe i neformalnu bilateralnu komunikaciju sa različitim zainteresovanim stranama relevantnim za ovaj proces, uključujući predstavnike Ministarstva obrazovanja, nauke i tehnologije, opštinska odeljenja za obrazovanje, omladinu i sport, rukovodstvo i nastavno osoblje škola i predškolskih ustanova, udruženja dece i roditelja, profilisane organizacije civilnog društva i međunarodne organizacije, naročito UNICEF i Save the Children. Za ovu analizu razvijen je upitnik i podeljen relevantnim akterima radi dobijanja kvantitativnih i kvalitativnih podataka o broju upisane dece, broju i stanju raspoloživih predškolskih objekata, broju i sastavu osoblja koje radi sa decom, nastavnim programima i programima koji se primenjuju, dostupnim metodama revizije i evaluacije, itd.

Pored toga, urađena je i temeljna analiza političkog, zakonodavnog i institucionalnog okvira od značaja za obrazovanje u ranom detinjstvu, kao i uporedna analiza situacije u regionu, kao referenca za lokalni kontekst. Međunarodni standardi definisani u konvencijama uzeti su kao referentne vrednosti, uz analizu globalnih, regionalnih i nacionalnih trendova, koji su služili kao resursi. Prikupljanje podataka sprovedeno je korišćenjem različitih izvora uz dalju višestruku unakrsnu proveru, imajući u vidu da je veoma mala količina podataka o obrazovanju u ranom detinjstvu na lokalnom nivou javno dostupna. U tom smislu vredi napomenuti Istraživanje višestrukih pokazatelja (MICS)¹ i Mapiranje usluga za razvoj u ranom detinjstvu na Kosovu, koje je² sprovedla

¹<https://www.unicef.org/kosovoprogramme/reports/mics-2020-key-findings-snapshots>

²<https://www.unicef.org/kosovoprogramme/media/1951/file/Mapping%20of%20Early%20Childhood%20Development%20services%20in%20Kosovo%20Report.pdf>

Kancelarija UNICEF-a na Kosovu, kao i analize Zonske kancelarije UNICEF-a u Mitrovici i nevladinih organizacije Domovik, CARITAS, Save the Children i Santa Marija, koje daju prikaz situacije na opštinskom i na nivou zajednice.

4. Međunarodni standardi i praksa

Pravo na obrazovanje je osnovno pravo i sastavni je deo važnih međunarodnih instrumenata za ljudska prava, uključujući Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima (UDHR), Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (ICESCR) i Međunarodnu konvenciju o pravima deteta (CRC). Smatra se ne samo osnovnim pravom, već i neophodnim instrumentom za ostvarivanje drugih ljudskih prava.

U članu 26 Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima navodi se da svako ima pravo na obrazovanje, koje bi trebalo da bude besplatno, bar u osnovnim i nižim školama, i usmereno punom razvoju ljudske ličnosti. Član 13 Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (ICESCR) detaljno reguliše pravo na obrazovanje i definiše obaveze država da obezbede obavezno osnovno obrazovanje, i opštu dostupnost srednjeg obrazovanja u različitim oblastima uz stručno osposobljavanje. Ne pominje direktno programe razvoja u ranom detinjstvu, ali svakako stvara pogodno okruženje za njihovo uspostavljanje i razvoj na nacionalnom nivou, u kombinaciji sa detaljnijim standardima integrisanim u Konvenciji o pravima deteta (CRC, članovi 28 i 29) i još nekim instrumentima o ljudskim pravima. Član 28 Konvencije o pravima deteta navodi da strane ugovornice priznaju pravo deteta na obrazovanje, u cilju postepenog postizanja ovog prava, a na osnovu jednakih mogućnosti, dok član 29 navodi da će obrazovanje deteta biti usmereno na razvoj ličnosti, talenata i mentalnih i fizičkih sposobnosti deteta, do njihovih krajnjih mogućnosti. U cilju postizanja punog potencijala, programi obrazovanja u ranom detinjstvu su od kritičnog značaja jer omogućavaju bolju polaznu osnovu detetu u obrazovnom procesu i daljem ličnom i društvenom razvoju. Treba napomenuti da se veliki napredak u globalnom povećanju dostupnosti kvalitetnog obrazovanja u ranom detinjstvu dogodio devedesetih godina dvadesetog veka, ubrzo nakon usvajanja Konvencije o pravima deteta 1987. godine, što je dovelo do značajnog pozitivnog uticaja u ovom sektoru. Još jedan relevantan instrument o ljudskim pravima je Međunarodna konvencija o pravima osoba sa invaliditetom. U njenom 24. članu navodi se da osobama sa invaliditetom treba garantovati pravo na inkluzivno obrazovanje na svim nivoima, bez obzira na starost, bez diskriminacije i na osnovu jednakih mogućnosti. Preciznije, navodi se da deca sa smetnjama u razvoju moraju da imaju efikasan pristup besplatnom i obaveznom osnovnom i srednjem obrazovanju.

U evropskom kontekstu, pravo na obrazovanje sadržano je u članu 2, Protokola 1, Evropske konvencije o ljudskim pravima (ECHR) u kome se navodi da "niko ne može biti lišen prava na obrazovanje, a u vršenju svih svojih funkcija u oblasti obrazovanja i nastave država poštuje pravo roditelja da obezbede obrazovanje i nastavu koji su u skladu s njihovim verskim i filozofskim uverenjima".

Obrazovanje u ranom detinjstvu integrisano je u Agendu za održiv razvoj do 2030. i Ciljeve održivog razvoja (SDG). **4. cilj održivog razvoja** osigurava inkluzivno i jednakopravno kvalitetno obrazovanje i promoviše mogućnosti doživotnog učenja za sve, u indikatoru 4.2 „**Do 2030. osigurati pristup kvalitetnom razvoju u ranom detinjstvu, brigu i predškolsko obrazovanje, kao priprema za osnovno obrazovanje**“, jasno naznačava važnost univerzalne dostupnosti obrazovanja u ranom

detinjstvu svim devojčicama i dečacima, sa podjednakim značajem kao univerzalno osnovno obrazovanje.

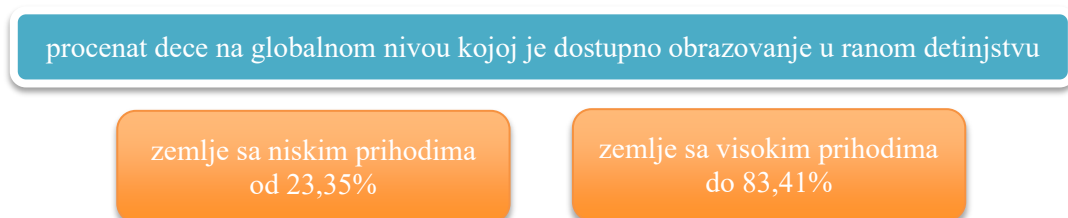
Krovna međunarodna organizacija za obrazovanje je Organizacija Ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu (UNESCO). Na Generalnoj konferenciji novembra 1997. godine, UNESCO je usvojio međunarodne standarde za klasifikaciju obrazovanja, i klasifikovao obrazovanje u ranom detinjstvu oznakom ISCED - 0. Prema UNESCO-u, „rano detinjstvo se definiše kao period od rođenja do osam godina, to je period izraženog rasta dok je razvoj mentalnih sposobnosti na vrhuncu. Tokom ove faze deca su pod velikim uticajem okoline i ljudi koji ih okružuju.“ To podrazumeva da je obrazovanje u ranom detinjstvu sveobuhvatniji proces od pripreme za osnovnu školu, koji u stvari „ima za cilj sveukupan razvoj dečijih socijalnih, emocionalnih, kognitivnih i fizičkih potreba u cilju izgradnje stabilne osnove za celoživotno učenje i blagostanje.“ Ulaganje u obrazovanje u ranom detinjstvu je najbolji način da vlade doprinesu razvoju ljudskih resursa, rodnoj ravnopravnosti i društvenoj koheziji, što se pokazalo kao apsolutno isplativo u dugoročnoj perspektivi ukupnog socioekonomskog razvoja. Pored UNESCO-a, druge međunarodne organizacije takođe promovišu i podržavaju razvoj programa i infrastrukture za obrazovanje u ranom detinjstvu, naročito UNICEF, koji je globalni lider u zaštiti i promovisanju svih prava deteta, zatim UN Women, Program Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP), Save the Children i drugi.

U kontekstu ove analize, rano detinjstvo ćemo definisati starošću od 0 do 6 godina, što odgovara postojećem sistemu predškolskog obrazovanja i uzrasta za upis dece u osnovne škole na Kosovu i u regionu.

Dostupnost programa ranog obrazovanja razlikuje se na globalnom nivou i u velikoj meri zavisi od nivoa društveno-ekonomskog razvoja zemlje. Najnovija globalna studija koju je sproveo UNICEF u 2018. godini, a objavljena u aprilu 2019. godine, „Svet spreman za učenje: Kvalitetno predškolsko obrazovanje kao prioritet“³, ukazuje da je za 50% dece širom sveta, koja odgovaraju uzrastu za obrazovanje u ranom detinjstvu, ono nedostupno, što iznosi skoro 175 miliona dece. Globalni trendovi procenata dece kojoj je dostupno obrazovanje u ranom detinjstvu kreću se od 23,35%, u zemljama sa niskim prihodima, do 83,41%, u zemljama sa visokim prihodima (slika 1).

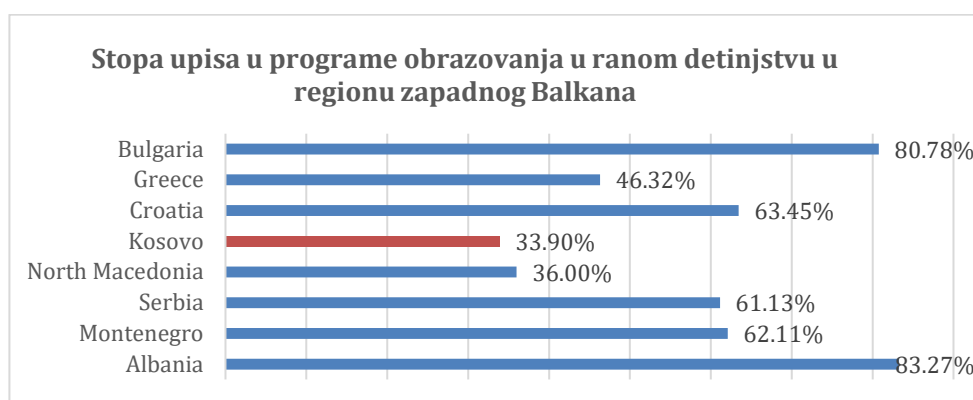
³ <https://www.unicef.org/rosa/reports/world-ready-learn-prioritizing-quality-early-childhood-education>

Slika 1.

U regionu Zapadnog Balkana najbolju stopu upisa imaju Albanija, 83,27%, a slede Crna Gora sa 62,11% i Srbija 61,13%. Severna Makedonija ima najmanju stopu upisa u predškolske programe sa samo 36% upisane dece. Ova studija nema podatke za Bosnu i Hercegovinu i Kosovo, međutim, postoje dostupni podaci za Kosovo dobijeni kroz sveobuhvatno istraživanje koje je sprovedla kancelarija UNICEF-a na Kosovu. Poređenja radi, zemlje članice EU najbliže regionu zapadnog Balkana, Hrvatska, Grčka i Bugarska, imaju stopu upisa od 63,45%, 46,32%, odnosno 80,78 (Slika 2).

Slika 2.

Na osnovu podataka koje je objavila kancelarija UNICEF-a na Kosovu, samo 33,9% dece uzrasta između 3 i 6 godina pohađa neki od programa obrazovanja u ranom detinjstvu na Kosovu. Ako uzmemo u obzir starosnu grupu od 5 do 6 godina, stopa upisa je 87,6%. Sa druge strane, dostupnost programa ranog obrazovanja za decu uzrasta od 36 do 59 meseci (grupa od 3 do 5 godina) je veoma niska, samo 13,9% u poređenju sa prosekom u zemljama članicama EU koji prevazilazi 80%. U korelaciji sa lošim praksama usmerenim na razvoj koje se praktikuju u porodicama, to vodi ka veoma niskim indeksima razvoja dece posebno za kognitivnu dimenziju: samo 18% dece na Kosovu ima dovoljan nivo čitalačke i matematičke pismenosti, sa još nižim indeksima u romskoj, aškalijskoj i egipatskoj populaciji, gde samo 9% dece ima dovoljnu čitalačku i matematičku pismenost, sa jasnim razlikama između onih koji pohađaju obrazovanje u ranom detinjstvu (30%) i onih koji ne pohađaju (5%).

Stopa upisa u neke od programa obrazovanja u ranom detinjstvu na Kosovu

starosne grupe 5-6 godina
87,60%

starosne grupe 3-5 godina
13,90%

Izveštaj EU o napretku Kosova za 2020. godinu, potvrdio je gore navedene zaključke i navodi da je „uprkos blagim poboljšanjima u čitalačkoj i matematičkoj pismenosti u odnosu na 2015. godinu, Kosovo imalo jednu od najlošijih ocena u proceni OECD Međunarodnog programa procene učeničkih postignuća (PISA) za 2018. godinu, ostvarivši treći najlošiji rezultat. Nisko obrazovno postignuće je donekle u korelaciji sa slabim učešćem dece u predškolskom obrazovanju zbog urbano-ruralne podele, ekstremnog siromaštva i nedostatka infrastrukture”.

5. Pravni, institucionalni i politički okvir na Kosovu

Najvažniji međunarodni instrumenti za ljudska prava uključeni su u Ustav, čiji Član 22 reguliše da su oni direktno primenljivi u pravnom okviru Kosova i da imaju prioritet u tumačenju u odnosu na nacionalno zakonodavstvo. To su Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (UDHR), Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (ICCPR), Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (ICERD), Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW), Konvencija o pravima deteta (CRC), Konvencija protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni ili postupaka (CAT), Evropska konvencija o ljudskim pravima (ECHR), Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina (FCNM) i Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici. Zbog toga su svi međunarodni standardi vezani za pravo na obrazovanje integrisani u pravni akt najvišeg nivoa u nacionalnom kontekstu. Pored toga, članom 47 navodi se da svaka osoba ima pravo na besplatno osnovno obrazovanje, dok je obavezno obrazovanje regulisano zakonom i finansira se javnim sredstvima. Javne institucije treba da obezbede jednake mogućnosti za obrazovanje za sve u skladu sa specifičnim sposobnostima i potrebama. Konačno, član 53 navodi da će ljudska prava i osnovne slobode garantovane Ustavom biti tumačene u skladu sa sudskim odlukama Evropskog suda za ljudska prava.

Skupština Kosova je 2006. godine usvojila Zakon o predškolskom obrazovanju s ciljem uspostavljanja pravnog osnova za regulisanje, napredak i unapređenje predškolskog obrazovanja. Zakon sadrži definicije, ciljeve i organizacijske aspekte predškolskog obrazovanja, kao i podelu kompetencija između vlasti na centralnom i lokalnom nivou i povezanih aktera. Njime se regulišu razvoj i usvajanje nastavnih planova i programa, izbor vaspitača i nastavnika, planiranje i razvoj programa, prava dece sa posebnim potrebama i drugi važni aspekti. Takođe reguliše i finansijske aspekte, doprinos roditelja, pitanja zaštite podataka, specifične uslove za zapošljavanje osoblja, itd. Nakon usvajanja zakona, razvijeni su opšti standardi predškolskog obrazovanja i školovanja (uzrast od 3 do 6 godina) i nastavni program za predškolsko obrazovanje (uzrast od 3 do 6 godina) na Kosovu.

Zakonodavni okvir dalje uključuje Zakon o lokalnoj samoupravi, Zakon o preduniverzitetskom obrazovanju i Zakon o obrazovanju u opštinama. U skladu sa članom 17 Zakona o lokalnoj samoupravi, koji se odnosi na nadležnosti opštinskih

vlasti, opštine imaju puna i isključiva ovlašćenja, u obezbeđivanju javnog predškolskog, osnovnog i srednjeg obrazovanja, poštujući standarde predviđene važećim zakonodavstvom. To takođe uključuje registraciju i licenciranje obrazovnih institucija, zapošljavanje, isplatu zarada i obuku instruktora i administratora. U skladu sa ovim zakonom, opštine imaju pravo na saradnju u oblastima sopstvenih nadležnosti u oblasti obrazovanja, sa drugim opštinama i drugim organima. Ovo pravo uključuje saradnju sa opštinama i institucijama, uključujući vladine agencije u Republici Srbiji.

Zakonom o predunizitetskom obrazovanju regulisano je predunizitetsko obrazovanje za ISCED nivoe od 0 do 4, uključujući obrazovanje dece i odraslih koji stiču kvalifikacije na ovim nivoima. Kako je objašnjeno u prethodnom poglavlju o međunarodnim standardima i praksi, obrazovanje u ranom detinjstvu klasifikovano je oznakom ISCED – 0, kao što je navedeno u članu 9 Zakona o preduniverzitetskom obrazovanju. Nastavni program za rano obrazovanje i brigu o deci regulisan je u skladu sa Kosovskim okvirom nastavnog plana i programa (KCF). Članom 10 ovog zakona daju se detaljnije odredbe specifične za predškolsko obrazovanje kao i odnos sa ključnim fazama Kosovskog okvira nastavnog plana i programa (KCF). Predškolsko obrazovanje dece mlađe od pet godina (5) deo je ključne faze 0 Kosovskog okvira nastavnog plana i programa (KCF) u ISCED nivou 0, rano obrazovanje i briga o deci, dok je pripremni predškolski program, za decu stariju od pet godina (5), deo KCF ključne faze 1 u ISCED nivou 0, uvršten u obavezno obrazovanje prema članu 9 ovog zakona. Prema Zakonu, rano obrazovanje i briga o deci mogu se organizovati u javnim predškolskim ustanovama, privatnim predškolskim ustanovama, društveno-kulturnim centrima, licenciranim u skladu sa odredbama ovog zakona i podzakonskim aktima. Pored toga, opštine mogu da preduzmu odgovarajuće korake, uključujući finansijsku podršku, kako bi podržale privatne inicijative za rano obrazovanje i brigu o deci. Zakon donosi i podelu nadležnosti između ministarstva, opština i drugih aktera u organizaciji, nadzoru, osiguranju kvaliteta, inspekciji, obuci i ocenjivanju nastavnika, kao i odredbe kojima se reguliše inkluzivno obrazovanje.

U Zakonu o predunizitetskim obrazovanjem navodi se da opštine imaju puna i isključiva ovlašćenja za organizovanje javnog predškolskog, osnovnog i srednjeg obrazovanja, uključujući i registraciju i licenciranje obrazovnih ustanova, zapošljavanje, isplatu zarada i obuku instruktora i administratora. Član 12 ovog zakona reguliše obrazovanje na srpskom jeziku i omogućava školama koje organizuju nastavu na srpskom jeziku da primenjuju nastavni program ili udžbenike koje je razvilo Ministarstvo prosvete Republike Srbije, nakon obaveštenja Kosovskom ministarstvu prosvete, nauke i tehnologije. Ovaj aspekt je povezan sa narednim poglavljima ove analize koja u fokusu imaju opštine sa srpskom većinom na severu Kosova.

Ključni institucionalni akteri za obrazovanje u ranom detinjstvu su Opštinska odeljenja za obrazovanje, omladinu i sport, Ministarstvo obrazovanja, nauke i tehnologije, Savet za preduniverzitetsko obrazovanje, Agencija za nastavni plan i program, procenu i standarde, Savet za licenciranje nastavnika i drugi. Osnovnu nadležnost za rano obrazovanje imaju opštine, a dostupnost i kvalitet programa ranog obrazovanja za decu u velikoj meri odgovara nivou njihovog socioekonomskog razvoja. To objašnjava zašto samo 27 od 38 opština na Kosovu ima obdaništa koja se finansiraju javnim fondovima.

Strategija o pravima deteta na Kosovu 2019-2023, Strateškim ciljem 4 predviđa uključivanje dece u integrisane usluge za obrazovanje i razvoj u ranom detinjstvu. Konkretno, predviđeno je povećanje investicija i obezbeđivanje uključivanja dece u

predškolske, pripremne predškolske programe, uključujući i alternativne programe, kao i za unapređenje sistema kontrole kvaliteta usluga za razvoj u ranom detinjstvu.

6. Lokalni kontekst u opštinama na severu Kosova

Sever Kosova je oblast severno od reke Ibar, sa većinskim srpskim stanovništvom, koje živi zajedno sa albanskom, bošnjačkom, goranskom i romskom zajednicom. Procenjeni broj stanovnika je između 60.000 i 80.000. Tačni podaci nisu dostupni s obzirom da popis 2011. godine nije sproveden u ovom delu Kosova. Informacije o broju stanovnika izračunavaju se na osnovu procena OEBS-a, UNHCR-a, KAS-a, predstavnika opština i zajednica, informacija iz kancelarija za civilnu registraciju, škola i drugih izvora. Ovu oblast čine četiri opštine, Severna Mitrovica, Zvečan, Zubin Potok i Leposavić. Severna Mitrovica je pretežno gradsko naselje, dok se ostale tri opštine sastoje uglavnom od seoskih naselja, sa malim urbanim delovima, a okružene su planinama Rogozna, Mokra Gora i padinama Kopaonika. U prošlosti je glavni ekonomski oslonac bila Trepča, sa nekoliko hiljada zaposlenih. Međutim, ona u poslednjih 20 godina posluje sa znatno smanjenim kapacitetima i nije u mogućnosti da obezbedi posao za onoliko ljudi kao ranije. Najveći broj radnih mesta obezbeđuje javni sektor, dok je privatni sektor nedovoljno razvijen, sa najvećim udelom mikro i malih preduzeća, uglavnom u oblasti usluga i trgovine. U seoskim oblastima mala gazdinstva proizvode voće, povrće, mlečne proizvode i meso u manjim količinama, nedovoljno da pokriju potrebe lokalnog tržišta.

Ova oblast se smatra jednom od ekonomski najnerazvijenijih na Kosovu. Pored smanjenih operativnih kapaciteta Trepče, zbog političke nestabilnosti takođe postoje značajne poteškoće i prepreke za društveno-ekonomski razvoj. Integracija ovih opština u kosovski pravni i institucionalni sistem počela je 2013. godine, nakon potpisivanja Briselskog sporazuma od između predstavnika Beograda i Prištine, pod pokroviteljstvom Evropske unije (EU).

Posle Briselskog sporazuma počela je integracija preostalih srpskih institucija u pravni i institucionalni sistem Kosova. Proces je pre svega uspešno okončan u oblasti vladavine prava, uključujući policiju, tužilaštvo, sudove i civilnu zaštitu. Pored toga, srpski politički predstavnici učestvovali su u nekoliko ciklusa lokalnih i parlamentarnih izbora i imaju svoje predstavnike u Skupštini Kosova i kosovskoj vladi. Isto važi i za četiri skupštine opština i njihove izvršne odbore, gde su srpski politički subjekti osvojili većinu glasova. Strane u pregovorima su se takođe složile u Briselu da Srbija nastavi da podržava obrazovni i zdravstveni sektor u koordinaciji sa kosovskim vlastima tokom tranzicionog periodu od deset godina, imajući u vidu osetljivost i njihov kritični značaj za preostale lokalne zajednice. Ovaj deo sporazuma je zapravo veoma važan za ovu analizu u kontekstu pružanja usluga za obrazovanje u ranom detinjstvu.

Obrazovanje u ranom detinjstvu u četiri opštine na severu Kosova primenjuje nastavni program akreditovan od strane Ministarstva prosvete i nauke Srbije, koji je regulisan Zakonom o predškolskom vaspitanju i obrazovanju. Ovim zakonom regulisano je predškolsko obrazovanje kao deo redovnog obrazovnog sistema. Osim toga, pravo na predškolsko obrazovanje garantovano je Ustavom, Zakonom o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, i ratifikovanim međunarodnim konvencijama. Očekuje se da će Zakon o predškolskom obrazovanju dodatno doprineti zaštiti i ispunjenju prava deteta, odgovaranjem na razvojne, obrazovne, kulturne, zdravstvene i socijalne potrebe dece predškolskog uzrasta i njihove porodice. Aktivnosti u predškolskom obrazovanju

i vaspitanju se smatraju aktivnostima od neposrednog društvenog interesa i uspostavljene su kao javni servis. Prema ovom zakonu, predškolskim uzrastom smatra se starosti od šest meseci do upisa u osnovnu školu. U zakonu se navodi da se aktivnosti predškolskog obrazovanja i vaspitanja obavljaju u predškolskim ustanovama i da bi mogle, u izuzetnim slučajevima, da se obavljaju u prostorijama škola.

7. Dostupnost programa ranog obrazovanja po opštinama

U ovom poglavlju biće analizirana dostupnost kvalitetnih programa obrazovanju u ranom detinjstvu za opštine Zvečan, Zubin Potok i Leposavić. Imajući u vidu da je ova analiza usredsređena na ugroženu decu iz seoskih sredina, Severna Mitrovica, koju čine pretežno urbana naselja, neće biti predmet ove analize. Postoji ukupno 5 javnih predškolskih ustanova u Zvečanu, Zubinom Potoku i Leposaviću. Troškove u velikoj meri subvencionišu opštine; međutim, roditelji su u obavezi da plaćaju dodatnih 30 - 40 evra po detetu mesečno za usluge. U tabeli ispod nalazi se spisak svih predškolskih ustanova u opštinama.

Tabela 1⁴. Pripreme predškolske ustanove (uzrast 6-7 godina)

Red. br.	Opština	Naselje	Naziv institucije	broj dece (dec. 2021.)	Vlasništvo	Datum osnivanja
1	Zvečan	Zvečan	Predškolska ustanova "Lane"	81	Javno	28.12.1993.
2	Zubin Potok	Zubin Potok	Predškolska ustanova "Naš dete"	67	Javno	01.09.1988.
3	Leposavić	Sočanica	Predškolska ustanova "Bambi"	29	Javno	26.09.2008.
4	Leposavić	Lešak	Predškolska ustanova "Veselo detinjstvo"	37	Javno	11.07.2003.
5	Leposavić	Leposavić	Predškolska ustanova "Naša radost"	89	Javno	20.09.1982.
UKUPNO				303		

7.1 Opština Zvečan

Opština Zvečan smeštena je u dolini reke Ibar, okružena planinama Rogozna, Majdan i Kopaonik, i zauzima površinu od 122 kvadratna kilometra. Prema opštinskoj internet strani i opštinskom profilu OEBS-a, ima oko 17.000 stanovnika, koji živi u gradskom naselju Zvečan i 35 okolnih sela. Pored većinskog srpskog stanovništva, postoje tri sela Žaže, Lipa i Boljetin, u kojima žive pripadnici albanske zajednice (oko 500 stanovnika), dok oko 300 pripadnika bošnjačke zajednice živi uglavnom u gradu Zvečanu. Nekadašnji glavni poslodavac, topionica Trepča, posluje ograničenim kapacitetima, pa tako najveći broj radnih mesta danas obezbeđuju javne institucije, u lokalnoj administraciji, obrazovanju i zdravstvenom sektoru. Nekoliko lokacija važnih za kulturno nasleđe nalazi se u opštini, uključujući tvrđavu Zvečan, manastire Banjsku, Sokolicu i Devine Vode, kao i nedavno obnovljeno banjско odmaralište Banjska, u kome postoje izvori termo-mineralne vode koja se koristi za velnes i u terapijske svrhe.

⁴Izvor: Izveštaj o prikupljenim podacima – položaj dece na teritoriji tri opštine na severu Kosova, NVO Domovik, 2021. godina

Što se tiče zdravstvene zaštite, u gradu Zvečanu postoji jedan dom zdravlja i još šest ambulanti u okolnim selima.

Kada su u pitanju obrazovne ustanove, postoje tri osnovne škole, jedna srednja škola, jedan vrtić i četiri centra za razvoj u ranom detinjstvu, kao i Fakultet umetnosti i dve više škole strukovnih studija u kojima se izučava elektrotehnika, mašinstvo i transportno inženjerstvo.

Glavna predškolska ustanova je PU „Lane“ osnovana 1993. godine, nalazi se u urbanom delu Zvečana, veoma blizu opštine, osnovne i srednje škole. Ima jaslice za decu od 6 meseci do 3 godine i obdanište za decu od 3 – 6 godina. Trenutno 67 dece pohađa program ranog obrazovanja ili boravi u jaslicama (37 dečaka i 30 devojčica)⁵. Ova usluga je dostupna samo u urbanom naselju, dok neki roditelji iz okolnih sela takođe svakodnevno dovode svoju decu. Jaslice primenjuju plan i program koji je izradilo Ministarstvo prosvete Srbije. Nema pouzdanih podataka kom broju dece ovog uzrasta nije dostupna ova usluga.

Razlog za to je velika distanca između većine sela i urbanog dela Zvečana gde se nalaze jaslice, nedovoljno razumevanje roditelja o značaju ranog obrazovanja, ekonomska situacija i negativne društvene norme.

Od 35 sela u opštini, nekoliko većih koji se nalaze u neposrednoj blizini gradskom centru imaju relativno dobar pristup objektu u smislu fizičke udaljenosti i kvaliteta putne infrastrukture. To su Korilje, Veliko Rudare i Mali Zvečan. Međutim, udaljena sela oko sela Banjska, koja se nalaze na padinama planine Rogozna, su previše udaljena da bi mogla da koriste ove usluge. Zbog toga i zbog neadekvatne dostupnosti drugim osnovnim uslugama, u ovim selima je sve manje stanovnika, zbog stalne migracije ka urbanim centrima i u inostranstvo. To je posebno trend kod mladih roditelja, i mladih ljudi uopšte. Jaslicama je potrebno dodatno osoblje koje poseduje savremene nastavne veštine, logoped i defektolog. Ustanovi je potreban dodatni prostor za smeštaj sve dece s obzirom da su grupe prilično velike. Ovo je posebno važno u vreme pandemije COVID-19 kada je neophodna fizička distanca.

PU „Lane“ primenjuje plan i program razvijen na osnovu Pravilnika o opštim osnovama predškolskog programa koji je izdalo Ministarstvo prosvete i nauke. Sastoji se iz dva dela, opšte osnove predškolskog programa za decu od 6 meseci do 3 godine i opšte osnove predškolskog programa za uzrast od 3 godine do upisa u osnovnu školu. Sadrži specifične preporuke za vaspitače za određene starosne grupe dece od 6 do 12 meseci, 12-18 meseci, 18-24 meseca i 24-36 meseci starosti, za negu, socijalno-emocionalne odnose, igru, motoričke aktivnosti, senzorno-perceptivne aktivnosti, muzičko-ritmičke aktivnosti, intelektualne i jezičke aktivnosti. Razvijene su posebno za svaku starosnu grupu, sa dodatnim aktivnostima za druge dve starosne grupe koje uključuju grafičku/likovnu umetnost i dramaturgiju. Jaslicama je takođe potreban didaktički materijal, Lego kocke i igračke koje su pogodne i bezbedne za ove starosne grupe.

Obdanište za decu starosti od 3 do 5 i po godina, funkcioniše u objektu PU „Lane“ prema planu i programu koji je izdalo Ministarstvo prosvete i nauke. Trenutno 120 dece tamo pohađa predškolski program (67 dečaka i 53 devojčice). Međutim, deca iz okolnih

⁵Izvor: Izveštaj o prikupljenim podacima – položaj dece na teritoriji tri opštine na severu Kosova, NVO Domovik, 2021. godina

udaljenih sela nemaju pristup predškolskom vaspitanju u obdaništu. Tačan broj dece kojoj obdanište nije dostupno nije poznat, ali svakako je to značajan broj.

Glavne ideje modela nastavnog plana i programa za decu uzrasta od 3 do 6 godina, je otvoreni sistem obrazovanja, interaktivnog razvoja programa i individualizacije rada sa decom. Učenje se koristi za sticanje znanja, a unutrašnja motivacija kao osnova učenja u ranom detinjstvu. U tom smislu, individualnost i nezavisnost deteta su centralne vrednosti, vaspitač je neko ko definiše program i postoji intenzivna interakcija/saradnja sa okolinom.

Zgrada i infrastruktura su u relativno dobrom stanju, sa kuhinjom i nameštajem dobrog kvaliteta. Igralište u dvorištu zgrade je dobro održavano.

Pripremni predškolski program (uzrast 6-7 godina) se takođe organizuje u prostorijama PU „Lane“. Program trenutno pohađa 81 dete, 44 devojčice i 37 dečaka⁶. Plan i program je izrađen u skladu sa Ministarstvom obrazovanja i nauka, u skladu sa gore navedenim pravilnikom. U selima Žaže, Boljetin i Lipa, u kojima žive pripadnici albanske zajednice, ne postoje ustanove ili programi za rano obrazovanje.

7.2 Opština Leposavić

Opština Leposavić je najsevernija opština na Kosovu. Nalazi se između planina Rogozna i Kopaonika, pokriva površinu od oko 750 km² i sastoji se od urbanog naselja Leposavić i 72 sela. Ne postoje zvanični podaci o stanovništvu, ali prema podacima opštinske uprave, ukupan broj stanovnika procenjuje se na 18.635. Većinsku zajednicu predstavljaju kosovski Srbi, a pored njih živi i 350 Bošnjaka, 270 Albanaca i 12 stanovnika romske nacionalnosti. Najveći deo bošnjačke zajednice živi u selu Rvatska, dok albanska zajednica živi u selima Ceranja, Bistrica i Košutovo, u planinskoj oblasti u koja se graniči sa opštinom Podujevo.

Osim Trepčinih rudnika (Crnac i Belo Brdo) i Flotacije, privreda opštine Leposavić je pretežno zasnovana na poljoprivredi i malim trgovinskim preduzećima. Leposavić ima dobar potencijal za razvoj turizma na području planine Kopaonik i nekoliko termo mineralnih izvora vode, međutim potrebna su značajna ulaganja u infrastrukturu i usluge. Nedostatak ekonomskih mogućnosti doveo je do nepovoljnih demografskih trendova, budući da mnogi mladi ljudi i porodice prelaze iz udaljenih planinskih sela u grad Leposavić i druga urbana naselja ili inostranstvo.

Primarnu zdravstvenu zaštitu čine jedan dom zdravlja i 9 seoskih ambulanti od kojih nisu sve operativne. U Leposaviću postoje tri osnovne škole, dve srednje škole i tri fakulteta, Fakultet za sport i fizičko vaspitanje, Učiteljskih fakultet i Poljoprivredni fakultet, kao i više škole strukovnih studija iz oblasti ekonomije i transportnog mašinstva. Kada je u pitanju predškolsko obrazovanje, od tri ustanove jedna se nalazi u gradu Leposaviću i po jedna većim naseljima Sočanica i Lešak.

Predškolska ustanova „Nasa radost“ u Leposaviću osnovana je 1982. U njoj postoje jaslice za decu uzrasta od 6 meseci do 3 godine. Trenutno 256 dece tog uzrasta koristi usluge nege i ranog obrazovanja, a od tog broja je 127 devojčica i 129 dečaka. Primenjuje plan i program u skladu sa pravilnikom koji izdaje Ministarstvo obrazovanja

⁶Izvor: Izveštaj o prikupljenim podacima – položaj dece na teritoriji tri opštine na severu Kosova, NVO Domovik, 2021. godina

i nauke. U ustanovi takođe postoji i obdanište za decu od 3 do 6 godina koje pohađa 171 dete, od čega 78 devojčica i 98 dečaka⁷. Primenjuje plan i program razvijen prema Pravilniku koji je izdalo odgovorno ministarstvo. U ustanovi takođe postoji pripremni predškolski program. Ove školske godine 89 dece upisano je u pripremni predškolski program, od toga 50 dečaka i 39 devojčica. Predškolska ustanova organizuje vannastavne aktivnosti kao što su izleti, humanitarne akcije, sportske aktivnosti, učenje engleski jezik, posete, radionice i praktične aktivnosti.

Predškolska ustanova „Veselo Detinjstvo“ u naselju Sočanica osnovana je 2008. godine. U njoj postoje jaslice za decu od 6 meseci do 3 godine. Trenutno 95 dece koristi usluge nege i ranog obrazovanja, od čega 55 dečaka i 40 devojčica⁸. U ustanovi postoji i obdanište, ali u ovom trenutku broj dece nije dostupan. Isto važi i za pripremni predškolski program.

Predškolska ustanova „Bambi“ u naselju Lešak osnovana je 2003. godine. U njoj takođe postoje jaslice za decu od 6 meseci do 3 godine. Trenutno 81 dete koristi usluge nege ili ranog obrazovanja, od čega 44 devojčice i 37 dečaka.

U većini sela ne postoje ustanove za negu i obrazovanje u ranom detinjstvu, kako kod većinske tako i u nevećinskim zajednicama. Tačan procenat dece kojoj nije dostupan neki od programa obrazovanja u ranom detinjstvu nije poznat, ali se svakako kreće do 50%.

7.3 Opština Zubin Potok

Zubin Potok se nalazi u severozapadnom delu Kosova, u gornjem delu doline reke Ibar, između planina Mokra Gora i Rogozna. Sastoji se od grada Zubinog Potoka i 63 okolna sela, sa površinom od 333 kvadratna kilometra. Tačan broj stanovnika nije poznat s obzirom da popis stanovništva nije sproveden 2011. godine. Prema podacima opštinske uprave, procenjuje se da je taj broj otprilike 15.200 stanovnika, od toga 13.900 Srba i 1.300 Albanaca koji žive u selu Čabra, koje se graniči sa opštinom Južna Mitrovica.

Privreda opštine Zubin Potok pretežno se zasniva na poljoprivredi i malim trgovinskim preduzećima, dok je značajan broj ljudi zaposlen u javnim ustanovama i u Trepči. Najveći rezervoar vode na Kosovu, jezero Gazivode nalazi se u ovoj opštini, a nastalo je nakon podizanja brane i izgradnje hidroelektrane sedamdesetih godina dvadesetog veka. Procenjuje se da je to jedan od najatraktivnijih regiona za razvoj turizma na Kosovu, sa prelepim jezerom i okolnim planinama, kao i kulturno-istorijskim lokalitetima kao što je manastir Duboki Potok.

Sistem primarne zdravstvene zaštite uključuje jedan dom zdravlja i sedam ambulanti u selima, dok se za sekundarne zdravstvene usluge koristi bolnica u Severnoj Mitrovici. U opštini postoje četiri osnovne i jedna srednja škola, kao i jedna predškolska ustanova.

Predškolska ustanova „Nase dete“ osnovana je 1988. godine, a u njoj postoje jaslice, obdanište, ali i pripremni predškolski program. U jaslicama je 95 dece starosti od 6 meseci do 3 godine, od kojih je 53 dečaka i 42 devojčice. Prostorije, nameštaj i igralište su relativno dobrog kvaliteta, dok postoji potreba za podrškom u obezbeđivanju

⁷Izvor: Izveštaj o prikupljenim podacima – položaj dece na teritoriji tri opštine na severu Kosova, NVO Domovik, 2021. godina

⁸ Ibid

didaktičkih tabli i materijala za samostalno istraživanje za starosnu grupu uzrasta 1-3 godine. Jaslice redovno pripremaju godišnji plan i program u skladu sa pravilnikom koji izdaje ministarstvo. Takođe priprema i četvorogodišnji razvojne planove za ustanovu. Isto važi i za obdanište koje pohađaju dece uzrasta od 3 do 5 i po godina. Ustanovu pohađa 149 dece, od toga 85 dečaka i 64 devojčice. Obdaništu je potrebna podrška da bi započelo nastavu engleskog jezika za korisnike, a u tom pogledu potrebna mu podrška za razvoj akcionog plana i uvođenje nastave engleskog jezika za decu. Budžet potreban za tu namenu iznosi otprilike 300 evra mesečno⁹.

U ustanovi takođe postoji pripremni predškolski program za decu uzrasta od 6 do 7 godina. Trenutno 67 dece pohađa pripremni program, od toga 30 dečaka i 37 devojčica. Programu je potreban IT istraživački centar i u tu svrhu je potrebna podrška za nabavku nekoliko laptop računara. Postoji istureno odeljenje PU „Nase dete“ u selu Velji Breg. Ranije je UNICEF podržao je centar za obrazovanje u ranom detinjstvu, koji je preuzela opština i integrisan je u postojeću predškolsku ustanovu. U ustanovi postoji obdanište i pripremni predškolski program. Nije poznato koliko dece nije obuhvaćeno programima ranog obrazovanja, ali svakako ima mnogo dece koja žive u selima Ugljare, Varage, Župče, Čitluk, Dobroševina, Crepulja, Stramec, Prelez, Čabra i drugim, koja su prilično udaljena od Zubinog Potoka, u kojima nisu dostupne ove usluge. Procenjuje se da taj broj ovoj opštini iznosi do 50%.

7.4 Centri za obrazovanje u ranom detinjstvu u zajednici, u ruralnim sredinama (podržani od strane kancelarije UNICEF-a na Kosovu)

Pored predškolskih ustanova kojima upravljaju opštine, postoji četiri centara za obrazovanje u ranom detinjstvu koje je osnovao UNICEF, koji dopunjuju postojeće jaslice i obdaništa. Ima ih ukupno devet u regionu Mitrovice, od kojih se četiri nalaze u opštinama koje su predmet ovog istraživanja. Tabela ispod prikazuje listu i geografske lokacije tih centara.

Tabela 2 Obrazovni centri u zajednici

Red. br.	Opština	Naselje	Lokacija prostorija	broj dece (dec. 2021.)	Vlasništvo	Datum osnivanja
1	Zvečan	Žerovnica	Prostorije Osnovne škole „Vuk Karadžić“	23	Podržano od strane UNICEF Kosovo	2015.
2	Zubin Potok	Brnjak	Prostorije Osnovne škole „Petar Kočić“	17	Podržano od strane UNICEF Kosovo	2016.
3	Zvečan	Banjska	Prostorije Osnovne škole „Banović Strahinja“	18	Podržano od strane UNICEF Kosovo	2015.
4	Zvečan	Grabovac	Prostorije Osnovne škole „Vuk Karadžić“	22	Podržano od strane UNICEF Kosovo	2015.
UKUPNO				80		

⁹Izvor: Izveštaj o prikupljenim podacima – položaj dece na teritoriji tri opštine na severu Kosova, NVO Domovik, 2021. godina

Ovi centri su osnovani sa ciljem da se obezbedi dostupnost nekih od oblika obrazovanja u ranom detinjstvu za najugroženiju decu u udaljenim ruralnim oblastima, u kojima ne postoje javni programi obrazovanja i nege u ranom detinjstvu. NVO Santa Marija je partner UNICEF-a i koordiniše radom ovih centara. Pokazali su se izuzetno korisnom uslugom za ove zajednice, pružajući višestruku korist i deci i roditeljima. Oni u velikoj meri doprinose da ova deca imaju bolju osnovu u daljem obrazovnom procesu, i budu ravnopravnija sa decom koja pohađaju predškolske programe u urbanim naseljima. Četiri (4) takva centra trenutno rade u najsevernijim opštinama, u selima Žerovnica, Grabovac i Banjska u opštini Zvečan i selu Brnjak u opštini Zubin Potok. Trenutno, uz podršku vaspitača angažovanih iz lokalnih zajednica, 80 dece pohađa programe ranog obrazovanja i nege u ovim centrima. Ovi centri pružaju usluge za decu uzrasta od 3 do 6 godina koristeći program „Korak po korak“, metodologiju za rad sa decom od 3-7 godina, razvijenu za vaspitače, psihologe i roditelje. To je metodologija usmerena na decu koja je osmišljena da stimuliše motorički, kognitivni, socioemocionalni i duhovni razvoj i komunikacione veštine dece tog uzrasta.

7.5 Inkluzivno predškolsko obrazovanje

Deca sa posebnim potrebama nisu na sistematski način uključena u programe ranog obrazovanja i nege u opštinama koje su predmet analize. Inkluzija u sve ostale nivoe obrazovanja nije ostvarena u praksi, uprkos naprednom zakonodavstvu i važećim međunarodnim standardima. Najveću podršku ovoj deci pružaju nevladine organizacije i škola za specijalno obrazovanje u Severnoj Mitrovici, međutim, ne postoji inkluzivan program za decu sa posebnim potrebama predškolskog uzrasta. Potrebno je mnogo pripremnih aktivnosti pre nego što uspostavljanje inkluzivnog pristupa u programima obrazovanja i nege u ranom detinjstvu postane efikasno. Međutim, oni su od kritičnog značaja za inkluziju u svim ostalim nivoima obrazovanja. Što pre deca, vaspitači i roditelji postanu senzibilniji na različitosti, mogli bi se očekivati bolji efekti celokupnog procesa inkluzije. Postoji potreba da se uvedu usluge koje su od presudnog značaja za decu sa posebnim potrebama i njihove roditelje, pre svega usluge pedagoških asistenata i ličnih pratilaca, uporedo sa podizanjem svesti kod dece i roditelja o poštovanju različitosti. Prema dostupnim podacima, na severu Kosova živi 10 dece predškolskog uzrasta sa posebnim potrebama, od toga 7 živi u Severnoj Mitrovici (4 dečaka i 3 devojčice) i oni ne pohađaju programe ranog obrazovanja, i jedan dečak iz Leposavića, jedan dečak iz Zvečana i jedna devojčica iz Zubinog Potoka, koji takođe ne pohađaju programe ranog obrazovanja. Deca sa posebnim potrebama i njihovi roditelji su stigmatizovani i uvek postoji mogućnost da neka deca nisu vidljiva, kao i da dostupni podaci o broju dece ne odgovaraju u potpunosti stvarnosti.

8. Zaključci

Obrazovanje u ranom detinjstvu je jednako važno kao i osnovno obrazovanje i treba da bude obavezno i besplatno za svako dete. Postoji veliki jaz u dostupnosti programa obrazovanja i nege u ranom detinjstvu na svim nivoima. Nalaz da su samo za 13,9% dece starosti od 3 do 5 godina na Kosovu dostupna obdaništa objašnjava loše rezultate dece u čitalačkoj i matematičkoj pismenosti, kao i loš plasman na PISA testiranju. Kosovo ulaže 4,66% BDP-a u obrazovanje, što je na nivou zemalja u regionu, međutim deo koji se izdvaja za programe obrazovanja u ranom detinjstvu ne odgovara stvarnim potrebama dece i roditelja. Loša dostupnost obrazovanju i nezi u ranom detinjstvu dodatno opterećuje roditelje, u većini slučajeva majke, a dodatno doprinosi rodnoj diskriminaciji.

Opštine imaju suštinske nadležnosti u organizovanju i sprovođenju programa obrazovanja u ranom detinjstvu, stoga pristup i kvalitet u velikoj meri zavise od njihovih kapaciteta u pogledu budžeta, stručnosti i određivanja prioriteta ovog važnog aspekta. Dok u Prištini postoje brojne mogućnosti i u javnim i u privatnim obdaništima, sa druge strane u 11 opština na Kosovu uopšte ne postoje javne ustanove za obrazovanje u ranom detinjstvu.

Ova analiza pokazala je veoma visoku stopu nejednakosti u dostupnosti kvalitetnim programima obrazovanja u ranom detinjstvu između gradskih i seoskih naselja. Shodno tome, deca iz nevećinskih zajednica su još više izložena ovom problemu. Deca i roditelji koji žive u selima zapostavljeni su u mnogim aspektima i ostaju isključeni iz glavnih razvojnih procesa. Procenjuje se da do 50% dece starosti od 0 do 5 godina nema pristup programima ranog obrazovanja u opštinama Zvečan, Zubin Potok i Leposavić. Pored nedostatka infrastrukture i nedostupnosti programa obrazovanja u ranom detinjstvu u zajednici, niska svest roditelja o značaju obrazovanja u ranom detinjstvu je dodatna prepreka za unapređenje situacije. Rodna diskriminacija i tradicionalna percepcija rodnih uloga mogu dovesti do manjeg upisa devojčica u programe obrazovanja u ranom detinjstvu u poređenju sa dečacima i dodatno opteretiti žene za brigu o deci kod kuće.

Nedostatak pristupa kvalitetnom obrazovanju u ranom detinjstvu ima direktan uticaj na migracije iz seoskih oblasti u gradske centre, kao i iseljavanje sa Kosova, jer u selima postoji opšti nedostatak socioekonomskih mogućnosti, osim poljoprivredne proizvodnje na malo. Mnoga sela u opštinama Zvečan, Zubin Potok i Leposavić, ostala su gotovo nenaseljena, ili sa veoma malim brojem starijih ljudi, posebno sela na padinama planina Rogozna i Mokra Gora. Postoje neka sela u kojima živi veoma mali broj dece, a njihovi roditelji se bore da im obezbede dostupnost osnovnih usluga.

9. Preporuka praktične politike

Svaka opština mora da sprovede temeljnu procenu potreba u oblasti obrazovanja u ranom detinjstvu i primeni proaktivniji pristup u pristupu zajednicama koje žive u ruralnim oblastima. Svako selo i svaku porodicu sa decom predškolskog uzrasta treba posetiti i prikupiti neophodne podatke o njihovim potrebama za pristup programima i ustanovama za rano obrazovanje. Poboljšanje kvaliteta ranog obrazovanja u ruralnim oblastima mora biti povezano sa drugim razvojnim procesima, uključujući održavanje puteva, renoviranje objekata i izgradnju novih, stvaranje mogućnosti za zapošljavanje roditelja, otvaranje zdravstvenih ustanova i drugo.

Procena potreba treba da rezultira projekcijama budžeta, a u tom smislu ključna preporuka je da se višestruko uvećaju izdvajanja za programe i ustanove za obrazovanje u ranom detinjstvu. To je moguće postići preraspodelom izdvajanja u okviru postojećih budžeta predviđenih za obrazovanje u opštinama, ali bi svakako proaktivnijim pristupom svih relevantnih aktera bilo moguće prikupiti dodatna sredstva iz centralnih institucija, kao i direktno od donatora kroz partnerstvo sa drugim institucijama i profilisanim organizacijama civilnog društva. Preporuka je da svaka opština osnuje grupu zainteresovanih aktera koji podržavaju razvoj obrazovanja u ranom detinjstvu i obezbedi održivo finansiranje u dugoročnu perspektivu.

Potreban je i bolji strateški pristup planiranju i definisanju programa za obrazovanje u ranom detinjstvu. Vizija strategije treba da bude da ne sme biti dece kojoj su nedostupni

kvalitetni programi obrazovanja u ranom detinjstvu. U tom smislu, svaka opština treba da razvija i sprovodi akcione planove za unapređenje dostupnosti i kvaliteta programa obrazovanja i nege u ranom detinjstvu, uz redovnu reviziju i evaluaciju. Posebnu pažnju treba posvetiti prikupljanju podataka, imajući u vidu da rezultati strateških dokumenata i akcionih planova moraju biti merljivi i procenjeni nakon implementacije, u odnosu na osnovne podatke i postavljene ciljeve.

Trebalo bi da opštine repliciraju dobre prakse, kao što su Centri za obrazovanje u ranom detinjstvu koje podržava UNICEF u selima Banjska, Grabovac, Žerovnica i Brnjak, na mnoga druga sela u sve tri opštine. Slične ustanove i programi mogli bi da se uspostave u selima Doljane/Žitkovac, Srbovac, Korilje, Veliko i Malo Rudare, Lipa/ŽaŽe/Boljetin u opštini Zvečan, Ugljare, Čitluk, Varage, Prelez, Pridvorica, Crepulja, Čabra i druga u opštini Zubin Potok, Vuča, Vračevo, Slatina, Belo Brdo, Kamenica, Bistrica/Ceranja/Košutovo i druga u opštini Leposavić. One nisu skupe ali se pokazalo da su isplative i blagotvorne i za decu i za roditelje.

Nakon mapiranja sve dece predškolskog uzrasta i njihovih geografskih lokacija, moraju se pronaći kreativna rešenja za sela sa malim brojem dece predškolskog uzrasta koja su izolovana od drugih sela i urbanih delova naselja. U takvim slučajevima organizovanje transporta je kritično i opštine moraju da obezbede da se deca iz dva ili tri sela transportuju u ustanovu koja se nalazi na najpogodnijem položaju za sve. Redovni sastanci i diskusije sa decom i roditeljima tokom planiranja su od kritičnog značaja u tom pogledu.

Ulaganje u infrastrukturu i izgradnju dodatnih objekata za programe obrazovanja u ranom detinjstvu je neophodno imajući u vidu da je većina vrtića i jaslica izgrađena pre 30-40 godina i da ne mogu da zadovolje savremene potrebe obrazovanja u ranom detinjstvu. Oni moraju da zadovolje savremene standarde za obrazovanje u ranom detinjstvu i obezbede bezbedno i stimulatívno okruženje za decu. Kupovina i osavremenjavanje adekvatne opreme, didaktičkih alata, biblioteka igraćaka i drugih materijala, od presudnog je značaja za efikasan proces učenja, stoga sredstva treba da budu pravovremeno obezbeđena i uvek dostupna za te svrhe.

Redovna podrška izgradnji kapaciteta vaspitača, uvažavanje njihovog glasa tokom planiranja i pružanje dodatne pomoći u organizovanju obrazovnog procesa je od kritičnog značaja za kvalitet obrazovanja u ranom detinjstvu i dostignuća dece. U mnogim ustanovama vaspitači rade sa veoma velikim grupama dece, stoga je potrebno zaposliti nove vaspitače i smanjiti broj dece u grupama u cilju efikasnije nastave. Princip inkluzije mora da se poštuje, a programi obrazovanja u ranom detinjstvu moraju pružiti jednake mogućnosti deci sa posebnim potrebama. Pedagoški asistenti i lični pratioci treba da budu uključeni kako bi asistirali vaspitačima u inkluzivnim grupama. Oni bi mogli da budu angažovani kroz saradnju sa fakultetima psihologije, pedagogije ili sociologije, čiji diplomci mogu imati koristi od stažiranja u ustanovama za obrazovanje u ranom detinjstvu, pružajući, nakon specijalizovane obuke, podršku vaspitačima, što bi svima bilo od koristi.

Postoji potreba za sveobuhvatnim aktivnostima podizanja svesti o značaju obrazovanja u ranom detinjstvu na svim nivoima, uključujući roditelje, decu, lokalnu administraciju i širu javnost. U tu svrhu, saradnja sa medijima i civilnim društvom u aktivnostima informisanja je od presudnog značaja.